

Μια γλώσσα που κανείς δε τη λέει με τ' όνομά της

του Σπύρου Α. Μοσχονά*

Στα 1914, ο νεαρός γλωσσολόγος Μανόλης Τριανταφυλλίδης εξέταζε και απέρριπτε το ενδεχόμενο ο όρος «Ελληνική» να χρησιμοποιείται σκέτος, χωρίς άλλον προσδιορισμό, για να δηλώνει απλά «τη γλώσσα των Ελλήνων, των σημερινών φυσικά». Τέτοια ονομασία ο Τριανταφυλλίδης δεν την έκρινε «ούτε εύκολη ούτε σκόπιμη». Κι ευχόταν «στα χρόνια που έρχονται να δυναμώσει τόσο η αυτοπεποίθηση του ελληνικού λαού και να στερεωθεί η θέση του μέσα στην ιστορία του, ώστε και στη γλώσσα του το 'ελληνικός', αναφερόμενο βέβαια πάντοτε σε όλη του την ιστορική εξέλιξη, να λέγεται πια πρώτα πρώτα για τη σημερινή του ζωή και τη σημερινή του γλώσσα. Τότε θα λέμε απλούστερα για τη γλώσσα των προγόνων που έσβησε 'τ' αρχαία'.» Αρκετά χρόνια αργότερα, το 1941, ο ώριμος πια Τριανταφυλλίδης θα επιγράψει το έργο που θα ρύθμιζε την τύχη της κοινής γλώσσας μέχρι τις μέρες μας με τον διττό τίτλο: «Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)».

Στα χρόνια που ήρθαν και η αυτοπεποίθηση του ελληνικού λαού δυνάμωσε και η θέση του στην ιστορία στερεώθηκε – νομίζω. Αλλ' όχι και ο όρος «ελληνικός» που, σκέτος και χωρίς προσδιορισμό, και σήμερα ακόμη που εκφέρεται μεγαλοφώνως, όταν είναι να χρησιμοποιηθεί για «τη γλώσσα των Ελλήνων, τη σημερινή φυσικά», δεν εκφράζει ισχυρή πεποίθηση.

Πώς τη λένε λοιπόν, αν όχι «Ελληνική», τη γλώσσα που μιλάμε και γράφουμε, την «κοινή» γλώσσα, τη γλώσσα «Μας»; Τα τελευταία χρόνια οι επιλογές φαίνεται να έχουν περιοριστεί σε τρεις: «Νεοελληνική», «Κοινή Νεοελληνική», «Δημοτική».

Η τελευταία αντιδικία για τα ονόματα της γλώσσας ξεκίνησε, θυμίζω, πριν από ένα χρόνο περίπου μ' ένα απολίτιστο μονοτονικό κείμενο του Δ. Ν. Μαρωνίτη («Από την εμπάθεια στην απάθεια», ΒΗΜΑ 24-10-99), στο οποίο επισημαίνεται ότι: «οι όροι

* Ο Σπ. Μοσχονάς είναι γλωσσολόγος, λέκτορας στο Τμήμα Ε.Μ.Μ.Ε. του Παν/μίου Αθηνών.

‘Νεοελληνική Γλώσσα’ και ‘Νέα Ελληνική Γλώσσα’ υπονοούν τη συντελεσμένη πλέον συγχώνευση δημοτικής και καθαρεύουσας: την υπέρβαση μιας διχαστικής σύγκρουσης· το πέρασμα από τη γλωσσική εμπάθεια στη γλωσσική συμπάθεια· μια συμπάθεια όμως που τελικώς αποδεικνύεται απάθεια μπροστά σε όλα τα προηγούμενα πάθη του δημοτικισμού και των δημοτικιστών.»

Τη συζήτηση συνεχίζει ο Εμμ. Κριαράς («Ο αγώνας (ο γλωσσικός) συνεχίζεται (ή πρέπει...)»), ΝΕΑ 3-11-99), ο οποίος προκρίνει τον όρο «Δημοτική» αντί του όρου «Νεοελληνική» - αρνούμενος τη «συγχώνευση» που ο δεύτερος όρος υπονοεί.

Στη συζήτηση παρεμβαίνει αμέσως ο Γ. Μπαμπινιώτης («Τι γλώσσα μιλάμε», ΒΗΜΑ 5-12-99), που απορρίπτει τους όρους «Ελληνική» και «Δημοτική» και προτιμά, ως «επικοινωνιακά περισσότερο λειτουργικό», τον όρο «Νέα Ελληνική» ή «Νεοελληνική»· τον όρο «Δημοτική» και τον προσδιορισμό «Κοινή» ο Μπαμπινιώτης τους θεωρεί αναχρονιστικούς, χωρίς νόημα έξω από το πλαίσιο του, μη υφιστάμενου πλέον, γλωσσικού ζητήματος.

Ο Μπαμπινιώτης προκαλεί τον Κριαρά να επανέλθει («Ο όρος ‘δημοτική’ και το άσχημο παιχνίδι των αρχαϊσμών», ΝΕΑ 21-12-99): «Ο όρος ‘νέα ελληνική’ θα γίνει πραγματικά ‘λειτουργικός’, όπως τον θέλει ο κ. Μπαμπινιώτης, όταν ο Νεοέλληνας θα έχει πάψει να επηρεάζεται από τους αρχαϊσμούς. ... Πάντως, για τον ορθόδοξο δημοτικιστή σήμερα ο όρος ‘δημοτική’ στο νόημά του ταυτίζεται απολύτως με τον όρο ‘νεοελληνική’».

Μάλιστα, στα πρόσφατα έκδομένα «Γλωσσοφιλογικά» του, ο Κριαράς αναδημοσιεύει κείμενό του («Γλωσσικές συζητήσεις και μια παλιότερη ... προφητεία») που μας θυμίζει ότι η ίδια αυτή συζήτηση (ή περίπου) είχε διεξαχθεί και το 1993 με τους ίδιους συνομιλητές. Αν όμως ανατρέξουμε στα κείμενα του 1993 διαπιστώνουμε ότι παραπέμπουν σε κείμενα του 1976, στη συζήτηση τότε μεταξύ Μπαμπινιώτη και Κριαρά για την ‘κοινή’ γλώσσα, την οποία ο Μπαμπινιώτης όριζε ως γλώσσα «πέρα της καθαρευούσης και της δημοτικής». Και είδαμε ήδη ότι η συζήτηση τραβάει πολύ μακρύτερα. Δεν μπορεί ν’ ανανεωθεί, αλλά ούτε και να τελειώσει.

Τρία είναι τα εξωτερικά γνωρίσματα αυτής της συζήτησης:

α. εστιάζεται σ' ένα συμβατικό ζήτημα, αυτό της ονομασίας·

β. κάθε όνομα εκφράζει διαφορετικό πρότυπο· και

γ. κάθε πρότυπο αντιστοιχεί σε διαφορετικό πρόσωπο.

A. Το πρώτο γνώρισμα της συζήτησης μάς βοηθάει, νομίζω, να την αντιμετωπίσουμε χαλαρά, χωρίς εμπάθεια και αντιπάθειες. Θα ήταν ωφέλιμο ίσως να δεχτούμε ότι για ένα συμβατικό ζήτημα, όπως είναι κάθε ζήτημα ονοματοθεσίας, απαραίτητη είναι η αποδοχή, εν τέλει, μιας συμβατικής αρχής. Εν προκειμένω, μια συμβατική αρχή θα μας έλεγε ότι το ειδικότερο προσδιορίζεται από ειδικότερους όρους – τίποτα λιγότερο τίποτα περισσότερο. Η αρχή αυτή μας οδηγεί να δεχτούμε τους όρους «ελληνικά» και «ελληνική γλώσσα» ως γενικότερους και πιο περιεκτικούς. Αν θέλουμε να μιλήσουμε για τα αρχαία ελληνικά, θα πούμε «τα αρχαία ελληνικά» και, αν θέλουμε να μιλήσουμε για τα ελληνικά σε αντίθεση προς τα αρχαία, θα πούμε «τα νέα ελληνικά» ή «τα μεσαιωνικά ελληνικά», αναλόγως. Τίποτα σ' αυτή την αρχή δεν αποκλείει να λέμε «τα ελληνικά» και να εννοούμε «τα νέα ελληνικά», όπως τόσο συχνά συμβαίνει στον καθημερινό λόγο, όπου ο γενικότερος όρος έχει και τη μεγαλύτερη διακριτική ευχέρεια (αναρωτιόμαστε αν «μιλάει ελληνικά» ο ξένος που θα μας επισκεφτεί και όχι αν «μιλάει τη νεοελληνική», την «κοινή νεοελληνική» ή τη «δημοτική»).

B. Περνώντας τώρα από τα ονόματα σ' αυτό που ονομάζουν, διαπιστώνουμε ότι η έννοια της «κοινής» γλώσσας, της γλώσσας που μιλούν και, κυρίως, γράφουν σε όλες τις «επίσημες» περιστάσεις οι χρήστες της ελληνικής, δύσκολα διαχωρίζεται από τα πρότυπά της. Αναμφισβήτητα, κυρίαρχο για την περιγραφή και τη ρύθμιση της κοινής γλώσσας στάθηκε το πρότυπο της δημοτικής. Το πρότυπο αυτό όμως – οι ίδιοι οι δημοτικιστές το επισημαίνουν – βρίσκεται σε μερική αντίθεση προς τη γλώσσα που θέλει να περιγράψει και να ρυθμίσει, στο μέτρο που η κοινή γλώσσα περιλαμβάνει και κάποια «στοιχεία της καθαρεύουσας», «λόγια» ή «αρχαϊστικά». Αλλά ας μην ξαναπιιάσουμε αυτή τη συζήτηση. Ας σημειώσουμε μόνο ότι η αντίληψη για τη μερική αντίθεση του προτύπου προς τη γλώσσα διαφέρει αρκετά από την αντίληψη για την ύπαρξη μιας καλώς συγκερασμένης γλώσσας «πέρα της καθαρεύουσας και της δημοτικής», ανεξάρτητης δήθεν από πρότυπα.

Γ. Τέλος, η συζήτηση για τα ονόματα της γλώσσας διεξάγεται, εδώ και πολλά χρόνια, από τα ίδια πρόσωπα που εμμένουν, λίγο πολύ, στα ίδια πρότυπα. Βεβαίως και

υπάρχουν επιχειρήματα υπέρ και κατά της μιας ή της άλλης πρότασης. Βεβαίως και δεν βαραίνουν όλα το ίδιο. Μάθαμε όμως με το χρόνο να προσωποποιούμε τα επιχειρήματα και να αναγνωρίζουμε τα πρόσωπα μόνο, ιδιαίτερα αφού τα επιχειρήματα δεν είναι ικανά να ανανεώσουν τους όρους ενός γλωσσικού ζητήματος που όλοι βολεύονται θεωρώντας το λήξαν.

Ας επιμείνουμε λοιπόν στα αυτονόητα: ότι δηλαδή δεν μπορούμε να ορίσουμε την «κοινή», «πρότυπη» γλώσσα ανεξάρτητα από κάποιον ορισμό, δηλαδή από κάποιο πρότυπο· ότι, επίσης, την «κοινή» γλώσσα δεν μπορούμε να την ορίσουμε ανεξάρτητα από αυτόν που εκάστοτε μας προτείνει κάποιον ορισμό της. Για να το πούμε απλοϊκά: η κοινή γλώσσα, η γλώσσα όλων, δεν είναι κάτι που απλώς είναι, είναι κάτι που ορισμένοι θα ήθελαν να είναι έτσι ή αλλιώς. Η κοινή γλώσσα δεν είναι, τίθεται. Και όταν δεν τίθεται αλλιώς, τίθεται δια της ονοματοθεσίας.